

3. Куньч З.Й. Універсальний словник української мови. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2005.
4. Ладыженская Т.А. Система упражнений по развитию связной речи. – В сб.: Совершенствование методов обучения русскому языку: Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1981.
5. Мельничайко В.Я. Творчі роботи на уроках української мови: конструювання, редагування, переклад. – К.: Рад. шк. 1984.
6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. М.І.Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2005.
7. Михайловская Г.А. Лингводидактические основы формирования речевых умений в процессе обучения русскому языку: Монография. – К.: Издательский центр ОАО УКРНИИПСК, 1999.
8. Пентилюк М.І. Теоретичні основи навчання стилістики в середній школі: Автореф. дис. ... доктор. пед. наук: 13.00.02. – К., 1996.

УДК 373.2.37

О.В. Беляєва

МЕХАНІЗМИ АУДІЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВИТКУ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті подається визначення та структура аудіювання. Розкриваються психофізіологічні механізми аудіювання та визначаються шляхи їх розвитку у початковій школі. Автор статті пропонує систему вправ та завдань для навчання аудіювання рідною мовою учнів початкових класів.

The definition and structure of eistening comprehension is considered in the articale. Psychophysiologic mechanisms of auditing and ways of their development in the junior school. The author offers a system of exercises and tasks teaching listening comprehension of the native language for the junior students.

Уміння учнів слухати і розуміти словесну інформацію є однією з важливіших вимог, що висувається перед сучасною початковою мовною освітою. Сприйняття, розуміння, запам'ятовування, тобто аудіювання більшість вчених (І.П. Гудзик, В.І. Ільїна, Є.І. Пасов, Н. Притулик, О.Н. Хорошковська, С.В. Цінько та інші) визначає як основу спілкування, що забезпечує сприймання та розуміння усного мовлення. З аудіювання починається опанування усною комунікацією.

У програмі з української мови для середньої загальноосвітньої школи (1–4 класи) зазначається, що на сучасному етапі значно підвищуються “вимоги до швидкості, точності сприйняття усного мовлення, розуміння прослуханого, уміння зосереджувати довільну увагу протягом тривалих відрізків часу” [5: 16]. Це обумовлює необхідність удосконалювати навичку аудіювання учнів початкових класів.

Проблеми розвитку аудіативних навичок при вивченні іноземної мови розглядали І.М. Верещагіна, Н.В. Єлухіна, О.В. Рибіна, Г.В. Рогова, Л.Ю. Куліш, О.О. Леонтєв та інші. Психологічний аспект аудіювання розкривається у дослідженнях А. Гризуліної, М.І. Жинкіна, І.О. Зимньої, З.І. Кличникової, А. Рудковської та інших.

Запропонована стаття розкриває психофізіологічні механізми аудіювання та визначає шляхи їх розвитку в початковій школі.

Психофізіологічні механізми аудіювання – механізми сприйняття мовлення (рецепція) і зокрема механізм антиципації або ймовірного прогнозування смислового змісту – визначають структуру аудіювання. Структура аудіювання, як і говоріння, складається з трьох частин: спонукально-мотиваційної, аналітико-синтетичної і виконавчої. Проте роль і співвідношення цих частин специфічна.

М.І.Жинкін підкреслював, що "... активний характер аудіювання пов'язаний з переробленням, "перебудовою", "перекодуванням" повідомлення, яке сприймається на слух. Реципієнт, котрий сприймає на слух слова і словосполучення, замінює їх у процесі обробки простими сигналами або наочними образами, які під час відновлення тексту декодує у слова-еквіваленти. Перебудова вихідного матеріалу відбувається у трьох основних напрямках: ущільнення мовленнєвого повідомлення, його розширення й різні внутрішні трансформації повідомлення, що сприймаються на слух" [2].

Тобто навчання аудіювання полягає у розвитку та вдосконаленні *механізмів аудіювання*, які ми розглянемо далі.

Першим і безумовно головним механізмом аудіювання є *мовленнєвий слух*, який забезпечує сприйняття усного мовлення.

Розвиток мовленнєвого слуху умовно можна поділити на два етапи.

На *початковому етапі* рекомендуємо проводити, наприклад, такі вправи:

- Плескайте у долоні коли почуєте звук [...].
- Прослухайте та підніміть сигнальну картку, коли почуєте питальне (спонукальне, окличне) речення.
- Прослухайте речення, визначте скільки в ньому слів?
- Визначте скільки звуків у слові? (Можна визначити кількість голосних чи приголосних у почутому слові). Поділіть почуте слово на склади.
- Прослухайте фразу. Скільки разів ви почуєте звук [...] і таке інше.
- На *наступному етапі* вправи ускладнюються. До суто усних завдань підключаються вправи з використанням письма та читання, наприклад:
- Прослухайте текст та визначте серед написаних слова, які ви не почули.
- Прослухайте два подібних речення та визначте, чим вони відрізняються?
- Прослухайте речення та поясніть значення невідомого слова?
- З низки речень випишіть те, яке не відповідає темі.
- Прослухайте текст та виберіть правильний варіант відповіді тощо.

Сприйняття усного мовлення на слух передбачає запам'ятовування почутого з наступним його відтворенням. Тому обов'язковою умовою оволодіння аудіювання, як виду мовленнєвої діяльності, є розвиток механізмів *слухової пам'яті* та *концентрація уваги* реципієнта на інформації.

Аудіювання забезпечують три види пам'яті: короткочасна, оперативна та довготривала.

Визначаючи безпосередній зв'язок аудіювання і пам'яті, О.О.Леонт'єв наголошував, що з усього різноманіття форм і видів пам'яті найсуттєвішими в аудіюванні є довготривала і оперативна пам'ять. Довготривала пам'ять забезпечує процес аудіювання в цілому, а оперативна пам'ять одночасно утримує елементи повідомлення, що надходять послідовно. Саме завдяки оперативній пам'яті сприймається мовленнєве повідомлення, відбувається його створення чи породження. Це той апарат, яким людина користується, щоб пов'язати в єдине ціле щойно почуте з тим, що вона вже чула [3].

Для розвитку пам'яті та уваги учнів початкової школи пропонуємо такі вправи:

- Повторити за вчителем слова. (Спочатку три слова, потім – п'ять, сім і так далі до одинадцяти).
- Гра "Словниковий ланцюжок". Дитина називає слово, друга дитина повторює це слово та додає своє, третя – повторює два попередніх слова і додає своє і таке інше.
- Аналогічно проводиться гра "Додай слово". Перший учень складає речення з трьох слів, наступний – повторює це речення та додає своє слово, наступний – повторює новоутворене речення та додає одне слово. Гра продовжується поки є змога поширювати речення, але треба слідкувати, щоб у реченні не було більше ніж 11 – 12 слів.
- Розгашуйте почуті речення у логічній послідовності тощо.

Значну роль у процесі аудіювання відіграє *механізм антиципації* або *ймовірного прогнозування*, який дає можливість за початком слова, словосполучення, речення, цілого висловлювання передбачати його закінчення, в умовах недомовок, нестатку уваги, розуміти усне мовлення. Прогнозуванню піддається не лише структурна, формальна, але і смислова сторона мовлення. Передбачаючи смисл висловлювання, слухач спирається на такі фактори, як ситуація мовлення, контекст, особливості того, хто говорить, мовленнєвий досвід спілкування, тобто мовні та позамовні фактори.

І.П. Гудзик зазначає, що висунення й перевірка вірогідності смислових гіпотез здійснюється паралельно із сприйняттям, накопиченням, обробкою акустичної інформації. Однак накопичення не є механічним, бо матеріал зазнає так званого перекодування. У пам'яті зберігається не сприйнятий на слух лінійний ряд одиниць, а укрупнені блоки, в яких "вхідна" інформація проаналізована та узагальнена [1: 8].

Тобто ймовірне прогнозування – це породження гіпотез на основі сприйнятого людиною навколишнього світу та його випереджального відзеркалення; це "попереджувальна" діяльність.

Для розвитку ймовірного прогнозування рекомендуємо такі вправи:

- Робота із словосполученням (Дібрати найбільш вживані словосполучення із дієсловом, наприклад, брати; знайти якомога більше визначень до слова, наприклад, олівець – який? тощо).
- Заучування напам'ять ситуативних кліше, які механічно відтворюються у мовленнєвій ситуації (Формули мовленнєвого етикету привітання, прощання, компліменти тощо).
- Логічний розвиток задуму (Закінчити фразу, текст; за назвою визначити зміст тексту; за планом до тексту визначити його основну думку і таке інше).

Такі вправи проводяться перед звучанням тексту. На цьому етапі роботи треба формулювати запитання до тексту тому що, вони сприяють мотивації, концентрації уваги, включенню оперативної пам'яті, дають можливість імовірнісного прогнозування та вдосконалюють артикулювання.

Таким чином, *артикулювання* (внутрішнє промовляння сприйнятого мовлення) є необхідним механізмом аудіювання. Артикулювання завжди відбувається під час аудіювання та допомагає йому, тому що це своєрідний контроль органами артикуляції: слуховий образ ніби підкріплюється артикуляційним. Від того, наскільки точною буде "внутрішня імітація", залежить і розуміння. Але правильне озвучення про себе можливе лише за умови добре сформованих вимовних навичок у зовнішньому мовленні. Тому на початковому етапі аудіювання має розвиватися паралельно з говорінням та читанням уголос, що сприяє встановленню міцних зв'язків між артикуляційними та слуховими відчуттями (адже той, хто говорить, одночасно сприймає власне мовлення на слух).

Для розвитку артикулювання пропонуємо вправи:

- Промовляння чистомовок для розвитку фонетичного слуху.
- Вивчення віршиків з повторюваними звуками, так звані "віршовані гімнастики для язичка".
- Заучування та промовляння скоромовок.

Систему вправ для навчання аудіювання Г.А.Гринюк та С.Ю.Ніколаєва поділяють на дві підсистеми: 1) вправи для формування мовленнєвих навичок аудіювання і 2) вправи для розвитку вмінь аудіювання [4].

Мета вправ I підсистеми – сформувати в учнів слухові, лексичні та граматичні навички аудіювання. Формування слухових навичок передбачає розвиток в учнів фонематичного та інтонаційного слуху.

До I підсистеми входять не комунікативні та умовно-комунікативні рецептивні вправи. Не комунікативні вправи включають такі види вправ: на сприйняття, впізнавання або розрізнення звука, лексичної одиниці, граматичної структури; умовно-комунікативні: вправи на аудіювання повідомлень, запитань, розпоряджень тощо на рівні фрази.

До цієї підсистеми вправ відносяться і спеціальні вправи, спрямовані на розвиток мовленнєвих механізмів аудіювання (ймовірного прогнозування, уваги та аудіативної пам'яті, осмислення).

У цілому вправи цієї групи спрямовані на подолання ізольованих, штучно виділених труднощів; вони є лише першою сходинкою до формування вмінь аудіювання.

Наведемо приклади вправ першої підсистеми.

I. Вправи, що спрямовані на формування фонетичних, лексичних та граматичних навичок аудіювання.

- Вправи на диференціацію звукової форми слова та його розуміння. Такі вправи привчають учнів до точності слухання, що полегшує розуміння слів у мовленнєвому потоці і навчає диференціації подібних слів, які звучать. Для вправ обираються пари слів, що відрізняються лише одним звуком.
- Вправи на семантизацію похідних і складних слів. Такі вправи допомагають учням у семантизації незнайомих складних і похідних слів на основі знання словотворчих елементів.
- Вправи на семантизацію елементів у синтагмі. Синтагматичний зв'язок між семантично і граматично сумісними одиницями визначається переважно дієсловом. Значення ж самого дієслова виводиться із семантичних сполучень на основі синтагматичного передбачення.
- Вправи на розуміння фраз з незнайомими лексичними одиницями і багатofункціональними граматичними структурами. Такі вправи навчають розуміти актуальне значення лексичних одиниць і значення окремих граматичних функцій мовного явища на основі контексту.
- Вправи на диференціацію значень паронімів. Оскільки пароніми подібні за своєю формою, то при аудіюванні їх значення легко змішується, особливо коли вони виконують однакові синтаксичні функції. Це зумовлює необхідність виконання вправ з парами паронімів.

II. Вправи, що спрямовані на *розвиток мовленнєвих механізмів* аудіювання.

- Вправи на розвиток ймовірного прогнозування.
- Вправи на розвиток уваги та аудіативної пам'яті.
- Вправи на розвиток механізму осмислення (розуміння різних категорій смислової інформації).

Мета вправ II підсистеми – розвинути в учнів уміння аудіювання. До цієї підсистеми входять умовно-комунікативні та комунікативні рецептивні вправи. Умовно-комунікативні вправи включають такі види вправ: аудіювання повідомлень, запитань, розпоряджень на понад фразовому рівні; комунікативні: вправи на аудіювання текстів з метою одержання інформації.

Комунікативні вправи, по суті, є керованою мовленнєвою діяльністю; вони забезпечують практику в аудіюванні на основі комплексного подолання аудіативних труднощів. Виконуючи мовленнєві вправи, учні оволодівають уміннями передбачати зміст, виділяти головне, знаходити другорядні деталі, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, зосереджувати увагу на діях і характеристиках персонажів, простежувати логічну послідовність подій і дотримуватися її при передачі змісту. При цьому у вправах для навчання аудіювання, особливо на початковому ступені, важливо враховувати взаємозв'язок аудіювання і говоріння як двох сторін усного мовлення та аудіювання і читання як двох видів рецептивної діяльності.

Розглянемо приклади вправ другої групи.

I. Вправи на *передбачення змісту* тексту і розвиток уваги.

- Послухайте початок жарту і запропонуйте свій варіант його завершення.
- Послухайте початок розповіді і згадайте, що відбулося далі. Учні пропонують свої варіанти закінчення розповіді, після чого вчитель знайомить їх з авторським

варіантом. Визначається чия розповідь найбільш відповідає авторському варіанту, яке закінчення найбільш вдале.

- Подивіться на малюнок, послухайте його опис і запропонуйте свій варіант розвитку подій.

II. Вправи на визначення логічної послідовності подій:

- Послухайте текст і розкажіть у логічній послідовності про дії головного героя.
- Послухайте розповідь і передайте її зміст 4 – 5 реченнями.
- Послухайте розповідь, розгляньте малюнки і розмістіть їх відповідно до подій у розповіді.

III. Вправи на *розуміння тексту* без домислювань:

- Послухайте розповідь і скажіть, чи було в ній таке речення... Перекажіть сприйнятий текст.
- Послухайте дві розповіді і скажіть, чим вони відрізнялися. Наприклад, перша розповідь відрізнялася від другої лише заключним реченням.
- Подивіться на малюнок і послухайте розповідь. Скажіть, які невідповідності ви помітили.
- Послухайте розповідь учителя, потім прочитайте близький до неї за змістом текст і підкресліть речення, яких не було у розповіді вчителя.

IV. Вправи на *розуміння основної думки* (точного розуміння тексту):

- Послухайте текст і виберіть із декількох малюнків такий, що відповідає змісту тексту.
- Послухайте текст і намалюйте місце (зобразіть схематично), в якому відбувається дія, і персонаж, про якого йдеться у тексті.
- Визначте, яка з двох почутих вами розповідей відповідає змісту малюнка.
- Послухайте розповідь і виберіть (придумайте) до неї заголовок. Поясніть, чому саме так ви назвали розповідь.

Регулярна робота на основі ретельно дібраного матеріалу із застосуванням запропонованої системи вправ забезпечать оволодіння аудіативними навичками учням початкових класів на високому та достатньому рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гудзик І.П. Аудіювання українською мовою: Посібник. – К.: Педагогічна думка, 2003.
2. Жинкин Н.И. О кодовых переходах во внутренней речи // Вопросы языкознания, 1963. – №6.
3. Зимняя И.А. Психологические особенности восприятия лекции в аудитории. – М., 1970.
4. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / Кол. авторів під керівництвом С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1999.
5. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1 – 4 класи. –К.: “Початкова школа”. – 2006. – 432с.

УДК 373.62

В.Г. Гетта, С.В. Горчинський

РОЛЬ ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ У ФОРМУВАННІ І РОЗВИТКУ ІНТЕРЕСУ УЧНІВ ДО ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена з'ясуванню умов формування та розвитку інтересу до трудового навчання в учнів основної школи. Автори досліджують причини зниження інтересу в учнів до трудового навчання. Вони доводять, що основною причиною цього є низький рівень творчої діяльності учнів як на уроках трудового навчання, так і в позаурочний час, в гуртках технічної творчості.